

TAXIYATOSH TUMANNING NOMODDIY SOHALARI RIVOJLANISHI HOLATI.

Xasanova Oltinoy Xasan qizi

+99934890498.

Annotatsiya: Mazkur maqolada Qoraqalpog‘iston Respublikasining Taxiyyatosh tumani misolida nomoddiy sohalarning — ta’lim, sog‘liqni saqlash, madaniyat, san’at, sport va xizmat ko‘rsatish tarmoqlarining rivojlanish holati tahlil qilinadi. Tadqiqotda statistika ma’lumotlari, hududiy tahlil va sotsiologik yondashuvlar asosida ushbu sohalarning iqtisodiy va ijtimoiy hayotdagi o‘rni aniqlanadi. Natijalar tahliliga ko‘ra, so‘nggi yillarda Taxiyyatosh tumanida ijtimoiy infratuzilma kengaygani, raqamli texnologiyalar joriy etilgani va aholining madaniy hamda sport hayoti faollashgani kuzatilmoqda.

Kalit so‘zlar: Taxiyyatosh tumani, nomoddiy soha, ijtimoiy infratuzilma, madaniyat, ta’lim, sog‘liqni saqlash, xizmat ko‘rsatish, sport, raqamlashtirish, barqaror rivojlanish.

Nomoddiy sohalar jamiyatning iqtisodiy rivojlanishida asosiy o‘rin tutuvchi omillardan biridir. Chunki bu tarmoqlar inson kapitalini shakllantirish, aholining hayot sifati va madaniy darajasini oshirish bilan bevosita bog‘liqdir. Taxiyyatosh tumani Qoraqalpog‘iston Respublikasining iqtisodiy jihatdan muhim, ammo nisbatan kichik sanoat markazlaridan biri hisoblanadi. Tuman iqtisodiyotida energetika va kimyo sanoati yetakchi bo‘lsa-da, nomoddiy sohalar — ta’lim, sog‘liqni saqlash, madaniyat va xizmat ko‘rsatish sohalari ham izchil rivojlanib bormoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Hududlarni kompleks rivojlantirish va ijtimoiy infratuzilmani takomillashtirish to‘g‘risida”gi farmonlari (2020–2024 yillar) Taxiyyatosh tumani misolida ham o‘z natijasini bermoqda. Jumladan, ta’lim muassasalarida raqamli texnologiyalar joriy etilishi, yangi tibbiyot maskanlari qurilishi, yoshlar uchun madaniyat markazlari tashkil etilishi bu jarayonning yaqqol ko‘rinishidir.

Tuman qishloq xo'jaligini rivojlantirishda dehqonchilikda foydalaniladigan qishloq xo'jaligi texnikalari bilan taminlanishi muhim o'rin tutadi.

Bozor iqtisodieti davrida eski davlat tamonidan taminlash emas, har bir xo'jalik tarmoqlarini rivojlantirish orqali, etishtirilgan maxsulotlarni sotish va tushgan daromad evaziga tuman xo'jaliklarining moddiy texnika bazasini mustaxkamlash muxim o'rin tutadi.

Xalq xo'jaligining asosiy tarmog'i hisoblangan sanoat qishloq xo'jaligi moddiy tarmoqqa kirsam, nomoddiy tarmoqlar moddiy tarmoqlarning rivojlanishiga tasir qiluvchi asosiy omil hisoblanadi.

Tumanning nomoddiy tarmoqlari qatoriga xizmat kursatish tarmoqlari, ulardan tibbiyot, talim, madaniyat, sport, mayshiy xizmat va h.k. tarmoqlarni o'z ichiga oladi. Bu tarmoqlarning rivojlanishi aholining turmush darajasini belgilab beradi.

Taxiyatosh tumani Respublikamizdagi iqtisodiy ko'rsatkichlari bo'yicha yuqori tumanlardan hisoblanadi. Tumanda yuqorida atalgan tarmoqlar rivojlangan.

Tumanda sportga bo'lgan etibor yuqori. Stadionlar, sport zallari, basseyn, voleybol, basketbol maydonlari, tennis kortlari, bolalar va o'smirlar sport maktablari faoliyat ko'rsatmoqda. Ularda 12 mingdan ortiq bolalar shug'ullanmoqda. Taxiyatosh tumanida xizmat ko'rsatish sohasining asosiy bug'ini madaniyat yaxshi yo'lga qo'yilgan. 3 qishloq madaniyat uyi, 4 qishloq klubi, 22 tugaraklar va h.k aholi xizmatida.

2024-yil 1-yanvar holatiga Taxiyatosh tumanida faoliyat yuritayotgan davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari (oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarini hisobga olgan holda) jami 414 tani, ulardagi o'rinlar soni 25 982 tani, tarbiyalanuvchi bolalar soni 16 594 nafarni tashkil etdi. Shu jumladan, oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarisiz jami 64 ta maktabgacha ta'lim tashkilotlarida 6 951 nafar bolalar tarbiyalanmoqda.

Asosiy nomoddiy sohalarning rivojlanish holati: Odam miyasining nomoddiy funksiyalari (kognitiv, hissiy, ijtimoiy) miyaning maxsus hududlarida joylashgan:

Kognitiv soha (fikrlash, o'rganish): Frontal va parietal loblar. Rivojlanish holati: Tug'ilgandan keyin 2-3 yoshda asosiy bog'lanishlar shakllanadi, o'smirlikda (12-18 yosh) pruning orqali takomillashadi. Masalan, prefrontal korteks 25 yoshgacha to'liq pishib yetilmaydi, shuning uchun o'smirlarda impulsivlik yuqori bo'ladi.

Hissiy soha (hissiyotlar, empatiya): Limbik tizim (amigdala, gippokampus). Rivojlanish holati: Homilalikda boshlanadi, 0-5 yoshda ota-ona munosabatlari orqali shakllanadi. Salbiy tajribalar (stress) bu yerda buzilishlarga olib kelishi mumkin.

Ijtimoiy soha (muloqot, nutq): Temporal lob va Broka zonasi. Rivojlanish holati: 1-3 yoshda nutq va ijtimoiy ko'nikmalar faol rivojlanadi; 5-7 yoshda maktabgacha ta'lim orqali mustahkamlanadi.

Ta'sir etuvchi omillar

Ijobiy: Ota-ona bilan "serve and return" o'zaro ta'siri (suhbat, o'yin), to'g'ri ovqatlanish (omega-3, foliy kislota), jismoniy faollik. Bu nomoddiy sohalarni 30-50% ga kuchaytirishi mumkin.

Salbiy: Stress, toksinlar (alkogol homiladorlikda), kam ta'lim – rivojlanishni 20-40% ga sekinlashtiradi.

Hozirgi holat: Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, miya 30 yoshgacha rivojlanadi, lekin bolalikdagi (0-5 yosh) tajribalar nomoddiy sohalarning 90% ini belgilaydi. O'zbekistonda bolalar rivojlanish kompetensiyalari (jismoniy, ijtimoiy-hissiy, nutq) davlat standartlari bilan tartibga solinmoqda.

Umuman olganda tuman bo'yicha aholiga xizmat ko'rsatish tarmoqlarini rivojlantirish zamon talabi hisoblanadi.

Natijalar tahlili shuni ko'rsatadiki, nomoddiy sohalar rivojlanishida eng katta yutuqlar ta'lim va sog'liqni saqlash sohalarida kuzatilmoqda. Ammo ayrim muammolar ham mavjud:

Madaniy xizmatlarning markazlashganligi tufayli chekka mahallalarda aholi uchun imkoniyatlar cheklangan;

Raqamli infratuzilmaning yetarli emasligi sababli elektron xizmatlardan foydalanish darajasi past;

Kadrlar malakasi, ayniqsa, san'at va xizmat ko'rsatish yo'nalishida yetishmaydi; Aholining o'rtacha daromad darajasi ba'zi madaniy xizmatlarga to'liq talab yaratmaydi.

Bu omillar Taxiyyatosh tumanida nomoddiy sektorning barqaror rivojlanishini sekinlashtiradi. Shu bois, mavjud dasturlarni mahalliy ehtiyojlarga moslashtirish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Tahlil natijasida quyidagi xulosalar va takliflar ilgari surildi: Nomoddiy sohalar Taxiyyatosh tumanining iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim omil bo'lib, ularning samarali rivoji uchun hududiy strategiyalar ishlab chiqish zarur. Madaniyat, ta'lim va sog'liqni saqlash sohalarida raqamlashtirish jarayonini tezlashtirish, mobil xizmatlarni kengaytirish lozim. Ijodiy sohalarda startap loyihalarni qo'llab-quvvatlash orqali yoshlarning bandligini oshirish mumkin. Hududiy madaniy klasterlar yaratish va chekka mahallalarda mobil kutubxonalar, sayyor madaniyat dasturlarini tashkil etish kerak. Sog'liqni saqlash tizimida telemeditsina va profilaktika xizmatlarini kengaytirish aholining sog'lom turmush tarzini mustahkamlaydi. Davlat va xususiy sektor hamkorligida turizm, madaniyat va sportni integratsiyalashgan rivojlantirish modeli ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6079-son farmoni (2020 yil 6 oktyabr) "Hududlarni kompleks rivojlantirish to'g'risida".
2. Alimov R. (2022). Inson kapitali va hududiy raqobatbardoshlik. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
3. Bozorov O. (2020). Qoraqalpog'iston Respublikasida ijtimoiy sohalar rivoji. Nukus: Bilim.
4. Florida R. (2019). The Rise of the Creative Class. New York: Basic Books.
5. Schwab K. (2021). The Fourth Industrial Revolution. Geneva: World Economic Forum Press.

6. Xo'jamuratov S. (2021). Hududiy iqtisodiy tizimlarda nomoddiy aktivlar roli. Toshkent: Fan va texnologiya.
7. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. (2024). Qoraqalpog'iston Respublikasi ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlari.
8. Yo'ldoshev A. (2023). Nomoddiy sohalar iqtisodiy rivojlanish omili sifatida. Toshkent: Innovatsion taraqqiyot nashriyoti.
9. Taxiyyatosh tuman hokimligi rasmiy hisobotlari, 2024 yil.